

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 05.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 15.06.2020

SENGLÂH'IN TEMATİK SÖZLÜĞÜ (İSİMLER)*

Ali KOÇ**

Dr. Yılmaz AKDEMİR

Çağatay Türkçesi'nin sahip olduğu anlayış, yöntem ve birikimi ifade eden Çağatay Türkçesi sözlükçülük ekolü/geleneği, özellikle Ali Şir Nevayi'nin yüksek edebi değerdeki eserlerinin anlaşılabilmesi için Türkistan'da, Hindistan'da, İran'da, Azerbaycan'da ve Anadolu'da birçok sözlük düzenlenmiştir (Buran, 2015: 87). Bu ekolü/geleneği yansıtan sözlüklerin amacı; Ali Şir Nevayi'nin eserlerinde sözvarlığını kullanma yeteneğini ortaya çıkararak her sözcüğün temel anlamı dışında farklı Çağatay şairlerinin eserlerindeki diğer anlamları belirtmek ve Anadolu Türkçesinden, Azerbaycan ve Türkmen

Türkçelerinden örnekler almaktır.

* Yılmaz Akdemir, Senglâh'ın Tematik Sözlüğü (İsimler), Kriter Yayınevi, İstanbul 2020, 530 sayfa, ISBN: 978-625-7033-59-6.

** Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi, alikocmardin@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9809-3601>.

Doğu Türkçesine ait en önemli sözlüklerden biri Senglah'dır. XVI. yy'da Anadolu sahasında yazılmış Abuşka gibi Senglah da Ali Şir Nevai'nin eserlerinin anlaşılabilmesi için meydana getirilmiştir. Mehdi Han, Nadir Şah devrinde yazmaya başladığı ve 1760 yılında tamamladığı sözlüğünün adını, açıkladığı sözcüklerin güçlüğü nedeni ile Senglah "taşlık" koymuştur. Eserinde Çağatayca'ya ait bazı sözlüklerden de faydalanmıştır (Caferoğlu, 1984: 226). Senglah sözlüğü; ister içerdiği sözcük ve tanımlama sayısı, ister başvurduğu kaynakların zenginliği ve kapsadığı alanın genişliği ve isterse de bir sonraki sözlüklere ve diğer eserlere etkisi bakımından özel ve önemli bir yere sahiptir.

Türk dili çalışmaları için oldukça önemli bir konumda olan "Senglah" kendisinden sonra yapılan birçok sözlüğe kaynaklık ederek bu sözlükle ilgili önemli çalışmalar yapılmasına da imkan sağlamıştır: Dr. Yılmaz Akdemir tarafından "*Senglah'ın Tematik Sözlüğü (İsimler)*" adlı kitap çalışması bu önemli çalışmalardandır. Kitap; giriş, tematik sözlük, motamot karşılığı verilen kelimeler dizini ve alfabetik sözlük bölümlerinden oluşmaktadır. Kitap sayfa aralıklarıyla birlikte sırasıyla şu kısımları içermektedir:

1 Giriş (s. 1-56)
2. Tematik Sözlük (s. 57-301)
3. Motamot Karşılığı Verilen Kelimeler Dizini (s. 302-323)
4. Alfabetik Sözlük (s. 324-497)

Çalışmanın ön sözünde bu 4 bölümün içerikleri şu şekilde açıklanmıştır:

"*Giriş' bölümünde; sözlük türleri, tematik sözlükler, Türk dilinin tarihî dönemlerine ait tematik sözlükler, yakın dönemde kitap ve tez boyutunda yapılmış Türkçe tematik sözlükler, Mirzâ Mehdî Hân Esterâbâdî ve eserleri, Senglâh'ın yapısı ve nüshaları ile çalışmanın yöntemi ve Senglâh'ın tematik tasnifi hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın 'Tematik Sözlük' bölümünde Senglâh'ın sözlük kısmında yer alan isim ve isim soylu madde başları ile bunlar için verilen Farsça madde açıklamaları Türkçeye çevrilerek tematik sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırma, anlam ilişkileri bağlamında ana ve alt temalar şeklinde yapılmıştır. Belirlenen ana ve alt temalar, eserde yer alan sözvarlığı el verdiğince ve anlam ilgileri göz önünde bulundurularak genelden özele doğru oluşturulmuştur. Bu kapsamda 30 ana tema belirlenmiştir. Belirlenen 30 ana tema da kendi içinde alt temalara ayrılmıştır. Bu alt temaların sayısı 500'ün üzerindedir. Çalışmanın 'Motamot Karşılığı Verilen Kelimeler Dizini' bölümü eserde anlam açıklaması verildikten sonra Arapça ve Farsçadaki motamot karşılığı verilen madde başı sözcüklerin indeksini içermektedir. Çalışmanın son bölümün*

oluşturan 'Alfabetik Sözlük' bölümünde ise tematik tasnifi yapılmış bütün madde başlarının alfabetik sözlüğü verilmiştir" (Akdemir, 2020: 6).

Akdemir, kitap ön sözünde 2 yılı aşkın bir sürede hazırladığını belirttiği bu tematik sözlük çalışmasında sözlükteki isimleri alanlarıyla ilgili oluşturdukları ana tema ve alt tema başlıkları altında gruplandırmıştır. Yazarın, öncelikle yaklaşık 6000 sözcüğü barındıran¹ bu hacimli sözlükten isimleri çok titiz ve önemle tarayıp ortaya çıkarması ve bu isimleri 30 ana tema ve 500 alt temada gruplandırıp sınıflandırması önemli ve değerli bir emeğin karşılığı olarak göze çarpmaktadır.

"*Senglah'ın Tematik Sözlüğü (İsimler)*" adlı bu kitap Türk dilleri üzerine yapılan az sayıdaki tematik sözlük varlığına da sözlükteki isimlerin analizi ve gruplandırmasının yöntem ve metodu noktasında katkı sunması oldukça değerlidir. Başka bir ifadeyle kısıtlı tematik sözlük çalışmalarına farklı bir metotla yaklaşılmasına da katkı sunmuştur.

Özellikle Ali Şir Nevayi'nin eserlerinden hareketle Çağatay Türkçesi Sözlükleri üzerine oluşturulan sözlükler içerisinde büyük önem taşıyan Senglah'ın tematik sözlüğü sadece dilbilimine değil aynı zamanda toplumsal yapılanma ve eğilimlere de ışık tutmaktadır.

Asker, Askerlik, Ordu ve Savaşla İlgili Kavramlar, Din ve Dinle İlgili Kavramlar, Ekonomi ve Değer Kavramları Boy, Kabile, Uruk, Soy ve Sülale İle İlgili Kavramlar, Bitkiler ve Bitkilerle İlgili Kavramlar, Çadır, Ev ve Ev Araç Gereçleri, Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar, Gök, Sema, Gökyüzü ve Astronomi İle İlgili Kavramlar, Görevli Öğeler, Hava ve Atmosfer Olayları Kavramları, Hayvanlar (Zoonim) ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar, Hukuk ve Hukukla İlgili Kavramlar, İnsan ve İnsan İlişkileriyle İlgili Kavramlar, Kültür ve Sanat Kavramları, Maden, Mineral ve İlgili Kavramlar, Meslekler ve Mesleklerle İlgili Kavramlar, Organ Adlarıyla İlgili Kavramlar, Özel Adlar, Boya ve Renk Kavramları, Sayılar ve Sayılarla İlgili Kavramlar, Ölçü, Miktar, Kıyas ve Nitelik Bildiren Kavramlar, Süs, Süslenme, Süs Malzemeleri, Taşıt, Eşya ve Bazı Araç Gereçler, Tıp ve Sağlık Kavramları, Yeryüzüyle İlgili Kavramlar, Aş, Yemek ve Yemeklerle İlgili Kavramlar, Yönetim ve Sosyal Sınıf Kavramları, Yön/Taraf İle İlgili Kavramlar ve Zaman Kavramları adları altında toplanan isimlerle birlikte oluşturulan bu 30 ana tema incelendiğinde; Dr. Yılmaz Akdemir'in, bu çalışmasıyla Çağatay Türkçesi sözcüğüne yeni bir soluk getirmekle kalmayıp aynı tema çatısı altında toplanan isimlere de hâkim olabilmeyi kolaylaştırdığı görülür.

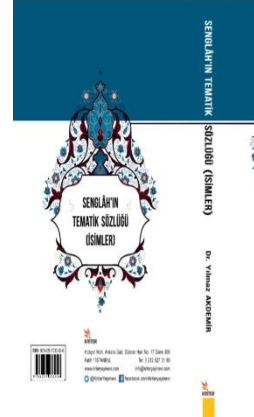
30 ana tema, 500 alt temadan yola çıkarak dönemin ve Çağatay Türkçesinin konuşulduğu sahalarda toplumun siyasi, ekonomik, kültürel ve gündelik hayatını oluşturan

¹ Senglah'ta 6000 kadar sözcük vardır. Sözlükte yüzlerce örnek beyit ve mensur parça yer almaktadır (Ölmez, 2002: 15).

temaların ağırlık dereceleri de bu çalışma aracılığıyla tespit edilebilmektedir. Bu ağırlık derecelerinin tespitiyle sosyo- kültürel eğilimler ve etkileşimleri, sözcüklerin hangi dillerde veya lehçelerde ortak olarak kullanıldığı, bu kavramların içini dolduran pratiklerle ilgili hangi dünya milletleriyle ekonomik ve inanç bağlamındaki etkileşimleri, dini yaşayış biçimleri, yargı sistemleri ve tıp ve sağlık alanındaki mevcut durumları ve gelişimleri... bilgilerine ulaşılabilir. Yalın bir ifadeyle Akdemir'in bu çalışması, dil çalışmalarına kaynaklık etmekle birlikte bu sözlükteki isimlerin ortaya çıkarılıp sınıflandırılmasıyla tarih, tıp bilimi, antropoloji, astroloji, klimatoloji, sosyoloji, halkbilimi ve gastronomi gibi çalışmalara da ciddi değerli bir yorum penceresi açmaktadır. Kitap, sadece Tarihi Türk Lehçelerinin arasındaki bağların anlaşılıp yorumlanmasını zenginleştirmekle kalmayıp aynı zamanda Çağdaş Türk Lehçeleri çalışmalarına da müspet ve çaplı bir katkı sunmaktadır.

1. Kitabın Adı: SENGLÂH'IN TEMATİK SÖZLÜĞÜ (İSİMLER)

2. Kitabın Yazarı: Yılmaz AKDEMİR
3. Kitabın Türü: İnceleme/Akademik
4. Kitabın Yayınevi: Kriter
5. Kitabın Basım Yeri: İstanbul
6. Kitabın Basım Yılı: 2020
7. Kitabın Baskısı: 1. Baskı
8. Kitabın Sayfa Sayısı:530
9. Kitabın Sayfa Yapısı: Kitap Kağıdı
- 10.Kitabın Özgün Dili: Türkçe

Kitabın Yazarı Hakkında Kısaca Bilgi: Dr. Yılmaz AKDEMİR, Siirt doğumludur. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisansını tamamladıktan sonra yüksek lisansını Dicle Üniversitesinde 2011 yılında “Süheyl ü Nev-Bahâr’ın Gramatikal Dizini”; Doktora tezini de 2015 yılında “Kemâleddîn Hüseyin Harezmi’nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-i Bürde şerhi (İnceleme, metin, çeviri, gramatikal dizin) /” adlı çalışmalarıyla Doç. Dr. Faruk GÖKÇE danışmanlığında tamamlamıştır. Halen Siirt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam etmektedir.

Kitabın İçeriği Hakkında Bilgi: Kitap; giriş, tematik sözlük, motamot karşılığı verilen kelimeler dizini ve alfabetik sözlük bölümlerinden oluşmaktadır. Kitap sayfa aralıklarıyla birlikte sırasıyla şu kısımları içermektedir: 1. Giriş (s. 1-56), 2. Tematik Sözlük (s. 57-301), 3. Motamot Karşılığı Verilen Kelimeler Dizini (s.302-323), 4. Alfabetik Sözlük (s. 324-497).

Okur Yorumu: “ Senglah’ın Tematik Sözlüğü (İsimler)” adlı bu kitap çalışmasına olumsuz küçücük bir kritik bile uzun bir periyotta titizlik ve önemle hazırlanmış bu çalışmaya haksızlık olur. Çalışmanın en belirgin özelliği titizlikle irdelenip hazırlanması ve kolaylığa kaçılmamasıdır. 6000 sözcüğün taranıp bu sözcüklerden isimlerin tespit edilmesi ve bu tespiti yapılan isimlerin kendi alaka temalarının çatısı altında toplanması sorumluluk, ciddiyet ve arzu isteyen büyük bir emektir. Eser incelendiğinde yazarın bu ehemmiyeti gösterdiği açıkça kendini gösterir.

Okur: Ali KOÇ (2020), Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Kaynakça

AKDEMİR, Yılmaz (2020), *Senglah’ın Tematik Sözlüğü (İsimler)*, Kriter Yayınevi, İstanbul.

AKDEMİR, Yılmaz (2011), *Süheyl ü Nev-Bahâr’ın Gramatikal Dizini*, Dicle Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

AKDEMİR, Yılmaz (2015), *Kemâleddîn Hüseyin Harezmi’nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme, metin, çeviri, gramatikal dizin)*, Dicle Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Diyarbakır.

BURAN, Ahmet, (2015), *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.

CAFEROĞLU, Ahmet (1984). *Türk Dili Tarihi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
ÖLMEZ, Zuhâl (2003), “Çağatayca Sözlükler”, *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, S.13, 11-21, İstanbul.